

Fransche mitrailleurs op weg naar de gevechtlijn.

Het zij voldoende mee te deelen, dat de burgerlijke bevolking veertien dagen lang bezig was het aldus omgebrachte vee te begraven.

De oogsten lagen vernield op de velden.

Sedan werd dadelijk onder de strengste krijgswet gesteld. Onder bedreiging met de doodstraf, was het verboden de stad te verlaten, en binnen de plaats mocht men alleen van 5 uur des morgens tot 7 uur 's avonds op straat verkeer. De overtreders kregen zes weken gevangenisstraf en 600 mark boete, zoo ze niet als spionnen gefusilleerd zouden worden, meldde de plakbrief. Dezelfde straf stond op het zich in groep verzamelen.

« Wij, generaal, kommandant van het Duitse leger... »

Zoo was de aanhef van een plakkaat, waarop een Deutsche hoogheid nog eens den leugen herhaalde van door de Belgische bevolking gepleegde gruwelen op Deutsche soldaten en gewonden. Daarom waarschuwde de generaal de Fransche burgers tegen dergelijke daden en dreigde hij met geweldige straffen. Maar de bewoners vroegen zich af, wat dan al die vermoorde weerloozen van Sedan zelf en de omgeving misdaan hadden?

Even streng werd verboden Belgische of Fransche soldaten te verbergen. Die waren er nog, en men verpleegde zelfs in 't geheim uit de ambulancias ontsnapte gewonden. Eenige dagen later hing het volgende plakkaat uit:

Mairie van Sedan.

ZEER BELANGRIJK BERICHT.

« De Deutsche militaire overheid meldt aan den maire van Sedan, dat men den 12ⁿ 1.1. in de stad een Fransch soldaat in burgerkleeding

aangehouden heeft. Deze kleederen zouden met de hulp van bewoners der streek verschaft zijn.

Het is betreurenswaardig dat, ondanks de onlangs uitgevaardigde proklamaties, een dergelijke beschuldiging uitgebracht kan worden. De maire herinnert er nogmaals aan, dat de bevolking zich van dergelijke feiten moet onthouden. De personen, die er zich plichtig aan zouden maken, kunnen streng gestraft worden. »

Voor den maire,
De adjoint-afgevaardigde,
A. GRANDPIERRE.

Sedan, 15 September 1914.

Maar vele burgers lachten eens in hun vuistje en verstopten hun gasten nog wat beter, tot er een gelegenheid kwam om ze weg te krijgen. Men begrijpt, dat juist door de verwarring van den terugtocht vele soldaten van hun regiment afgesneden waren, en naderhand zullen we zien, hoe moedige lieden hun vrijheid en zelfs hun leven waagden, om die militairen door België naar Holland te laten brengen.

De Duitschers sloegen al dadelijk te Sedan al de voorraden leer, vellen, wol, katoen en laken aan, en verboden, onder bedreiging van zware boeten, dergelijke goederen uit de stad te voeren.

Tien gijzelaars waren aangehouden.

Reeds den eersten dag der bezetting eischte de vijand een oorlogsschatting van 200,000 frank in goud. « Als de som niet binnen vier-en-twintig uren gestort is, zullen de gijzelaars gefusilleerd en zal de stad verwoest worden », meldde de despoot aan de municipaliteit.

Men moest een beroep op de inwoners doen, om dit geld bijeen te krijgen.

De Duitschers, verlokkt door de spoedige betaling, eischten den volgenden dag een nieuwe

De Koning der Wereld.

Joffre, de Zwijger.

belasting, ditmaal van 500,000 frank, maar nu stemden ze er in toe bankbilletten te aanvaarden.

Nadien werden die rooverspraktijken nog dikwijls beoefend.

't Was nog maar het begin van een lange schrik aanjaging.

Sedan is een der Fransche steden, die het meest beproefd zijn geworden, zooals we later zullen beschrijven.

Vele Franschen huiveren nog bij het hooren van den naam alleen en denken aan 't gevangenenkamp.

De troepen trokken onophoudelijk door. Sedan was ook hier maar een mijlpaal op den weg naar Parijs.

Al strijdend moest die weg echter gebaad worden; korte, bloedige gevechten hadden er voortdurend plaats. Wie het gewest bezoekt en op de dorpen de graven ziet, begrijpt het karakter van dien terugtocht nog beter. Vechten om 't gros van 't leger den tijd te geven te wijken. 't Was voor Frankrijk een pijnlijke periode. 't Scheen velen toe, of de oorlog reeds verloren was.

XXXXVI.

EEN DUITSCHE STEM. — DE BEZETTING VAN REIMS.

't Is wel eens belangwekkend ook een Duitse stem over dien terugtocht te hooren.

Een Saksisch officier schrijft in zijn dagboek:
« Marsch van 15 km., naar het Zuiden, in de richting van Marlemont (bij Rocroi). Dat duurt van 8 uur 's morgens tot 1 uur na den middag. Geen middagmaal, geen slaapgelegenheid. Wij liggen tot 5 uur 's morgens op den harden grond. Eindelijk denkt de kommandant er aan stroo te laten halen. Maar toen we het noodig hadden, was er geen.

28 Augustus. De koffie zal weer onzichtbaar blijven, want de veldkeuken is achter het bataljon. Men verneemt, dat in een bosch voor het dorp een eskadron huzaren door vijandelijk (Fransch) infanterie-vuur vernietigd is geworden. Slechts enkele mannen zijn overgeschoten. Wij vertrekken in de richting Zuid-Oost, naar Signy-l'Abbaye. Men heeft overal naar den pastoor gezocht, om hem te fusilleeren, omdat hij van zijn toren seinen zou gegeven hebben, maar hij was op tijd uit de voeten. Op de plaats van de hinderlaag liggen nog gewonden, die men verbindt. Een bataljon van het 177^e regiment heeft het bosch gezuiverd en wij trekken er door. Op sommige punten liggen paardenkadavers opgestapeld. Men heeft de gesneuvelde huzaren en eenige mannen van het 177^e regiment terzijde gelegd.

Te Signy-l'Abbaye ontplooiën we ons voor het gevecht. Een sergeant wordt aan het been gewond door een schot, dat uit een huis valt. Men steekt het huis in brand. Wij merken nu, dat wij ons te vergeefs opstellen, want er is geen vijand, en de artillerie heeft weer eens nutteloos haar munitie verspeeld. Wij verzamelen ons. Ontbijt. Om drie uur rukken we weer op. Twee regimenten Turco's willen ons bij Launois ophouden. Na een vrij lang gevecht, trekt de tegenstander zich bij het vallen van den avond terug.

Wij bivakkeeren bij Dommery. Om 3 uur des morgens vertrekken we al weer. Ik denk aan de huzaren, die in een hinderlaag gevallen zijn. Het was bijna nog nacht, toen we een eindje voorbij Dommery, voor een bosch, eensklaps hevig bestookt werden. De gansche zoom van het bosch scheen één vuurlijn. Een paniek ontstond. Ieder kommandeerde en niemand kwam op de gedachte de mannen te bevelen zich neer te leg-

De Duitsche keizer als vogelverschrikker.
(Uit de « Mucha ».)

gen. In vollen dag zou deze wanorde oorzaak van onze geheele vernietiging zijn geworden. Van alle kanten kwamen de schoten. Ik zou dat niet gaarne nog eens beleven. Eindelijk verzamelt onze kapitein een handvol mannen. Geweldig over-en-weer schieten; vriend en vijand vellen elkaar neer.

't Was een zware fout van het bevel, om na de vermoede marschen der drie laatste dagen, het regiment in den nacht voorop te zenden. Na het gevecht van gisteren kon men meenen, dat de vijand zijn stellingen hernemen en ons verrassen zou. Door de duisternis en gebrek aan doortasting der Franschen had dit geval nog niet al te noodlottige gevolgen. Voortaan marcheerden we met sterke voor- en zijhoeden. Het gros van het leger trekt parallel met den grooten weg op.

Opeens begint het weer. Voor ons zien we slechts een gordijn van struiken, waarvan de Turco's op wonderlijk behendige wijze gebruik maken, om zich te dekken. Trouwens is de vijand bijzonder bedreven in het benuttigen van het terrein.

Het regiment ontplooit zich opnieuw, neemt na een levendig gevecht een klein dorp en houdt dan stil voor Launois. De strijd duurt hardnekkig voort. De linkervleugel vordert niet! De rechterflank, door de 8^e compagnie gedekt, gaat snel vooruit. 't Is een verschrikkelijke strijd. We hebben de zon in 't gelaat en we moeten een beboscht terrein afdalen, bezaaid met struiken, geflankeerd door bewassen hoogten en doorsneden van sterke prikkeldraad-barrikaden. Eens op de hoogte aangekomen, op ongeveer 1000 meter van Launois, beschiet onze artillerie dit gat met shrapnells, die gedeeltelijk te kort inslaan. Een ervan barst op 40 meter boven

Kaart van den slag der Marne.

mijn hoofd, wat buitengewoon onaangenaam is. Ongelukkig heeft de machinegeweer-compagnie door ons eigen vuur geleden; verscheidene officieren zijn gewond.

Plotseling maakt het vijandelijk geschut een eind aan onzen vooruitgang. Terzijde van Launois hebben de Franschen een batterij in stelling gebracht en het regent shrapnells en granaten in onze linies en op den weg. Het vuur is verschrikkelijk; onze mannen wijken tot de vijandelijke artillerie zwijgt, waarschijnlijk omdat onze naderende batterij haar beheerscht.

Launois brandt van alle zijden.

Wij hernemen onzen marsch en dwingen den tegenstander tot den terugtocht, door een helsch vuur, dat een dicht aaneengesloten bataljon verast en vernietigt.

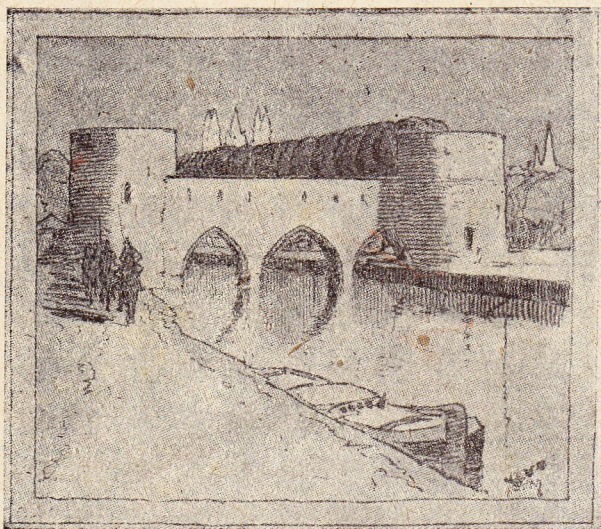
De dag van Launois is de vuurdoop geweest voor het 178^e regiment, dat bijna alleen met de artillerie den vijand bestreden heeft. De 63^e brigade doet de achtervolging, terwijl wij, na vier dagen vermoeienis, eenige uren slaap in de zon genieten.

De verliezen zijn betrekkelijk klein en komen meest van ons geschut voort. Wij hebben eenige gevangenen gemaakt. Bij een officier vond men een rijkdom buit aan kaarten, vooral van België en den Rijn.

Wij marcheeren meer Zuidwaarts, tot Villers-le-Tourneur, waar de divisie bivakkeert. Langs den weg vlammen huizen, die wij met ons geschut in brand geschoten hebben, om ons tegen alle verrassingen te beschermen.

Onderweg komt ons van de divisie-staf het bericht toe, dat Sedan gevallen is en het Fransche leger wijkt. Een donder van hoera's loopt langs de eindeloze kolon.

De afstand naar ons bivak was ongeveer 5 kilometer. Om dien weg af te leggen, moesten we van 7 tot 1 uur marcheeren. Om 2 uur leggen we ons te slapen. Om 4 uur klinkt alarm.

Oude vestingen te Doornik.

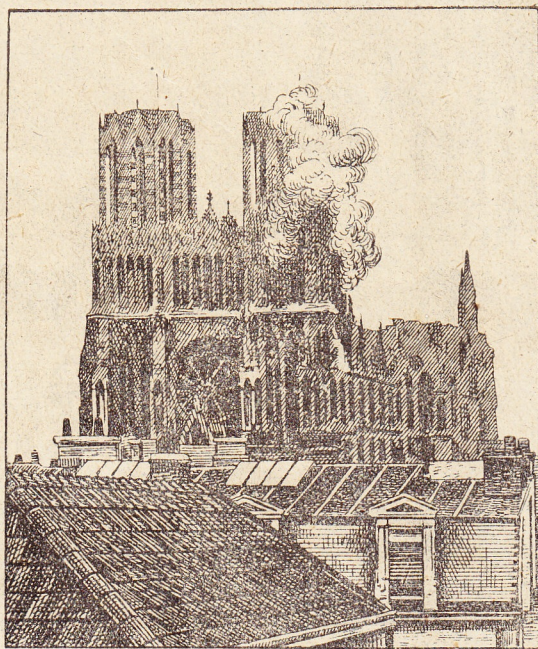
Trouwens men slaapt nu niet meer dan twee uur per dag.

30 Augustus. Tegenmarsch om ons bij de andere divisie te voegen. 't Is Zondag en ik zou dien gaarne gevierd hebben door een kleine waschpartij. Maar er is geen tijd. In 't Zuiden buldert reeds een hevige kanonnade. Marsch langs Neuvisy (bevallige Romaansche kerk) en Faissault, Zuidwaarts, waar het geschut rolt. Wij komen in 't gevecht en zouden tegenover ons twee legerkorpsen hebben, wier doel het moet zijn onze omsingelende beweging tegen te houden en de spoorlijn Réthel-Mézières te dekken.

Het 2e bataljon van het 178e regiment steunt de artillerie op de linkerflank, die, naar men ons zegt, op de 23e divisie leunt. Maar we zien het niet, want we moeten den blik op de kavalerie gericht houden, welke ons geschut wil aantasten. De divisies schijnen onafhankelijk van elkander te strijden. De vijand moet ons de baas zijn in zijn artillerie. Het 103^e regiment zou zware verliezen geleden hebben; wij hebben er ook.

Na een harden strijd, van hoogte tot hoogte, trekt de vijand terug en bezetten wij Auboncourt. Wij zijn te snel voortgerukt en hangen los; we herademen als het licht wordt, zonder dat er iets gebeurd is.

31 Augustus. Om 8 uur 's morgens openen onze zware stukken, dicht achter ons, een helsch vuur, al is het nog mistig. Waarschijnlijk bombardeeren ze de plaatsen vóór ons, en vooral Réthel. Om 7 u. 15 moeten we vooruit. Ik kon me toch wasschen; daarentegen krijgen we geen koffie. Wij trekken op langs Faux en Sorcy. Hier en daar vlekt de roode broek van een Franschman in een beetwortelveld. Bij plaatsen liggen ze op hoopen (dooden). Gewonden kreuken in de velden of strompelen rond. Een jager van Amiens vertelt, dat er van zijn bataljon niet veel overblijft. Op den weg liggen vele uitrustingsstukken en patronen.

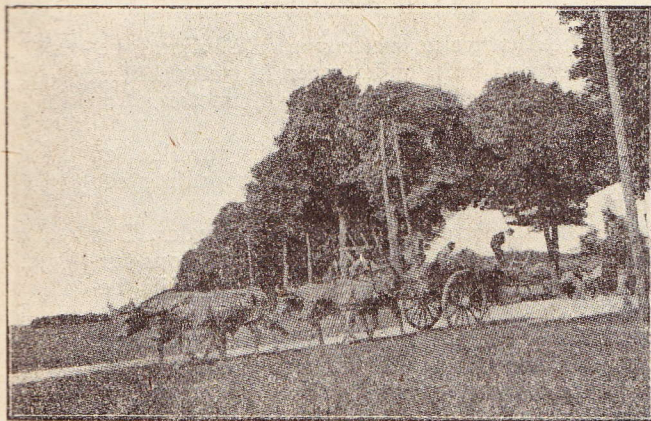
Het eerste schot op de hoofdkerk van Reims

Te Faux eischen we levensmiddelen op. Wij vinden er duizenden eieren, enorme zijden spek, hespen, wijn in vaten. 't Is hier een land van belofte. Te vreeselijker lijkt me de verwoesting door onze granaten te Faux aangericht.

1 September. Marsch naar Réthel, een klein Fransch stadje, met een wonderschoone, oude, Gothische kerk en Renaissance-toren. Goddelijk leven te Réthel, dat den 2ⁿ September half vernield wordt door het vuur. (Bijna geheel Réthel werd verwoest; de kerk bleef te midden der ruïnen staan. De Duitschers verspreidden er een foto van.) De brand van Réthel was verschrikkelijk, maar schoon. De huizen schoten 't een na 't ander in vlam, onder den scherpsten Oostenwind. In den nacht zagen we den hellen gloed. De Aisne kon den brand niet stuiten. Vonken vlogen over de rivier en zetten ook daar de woningen in lichte laaie.

Na de opruimingswerken, waarbij Fransche gevangenen hulp moesten verleenen (sommigen waren zeer vriendelijk), hebben we in een herberg, op de Markt, den verjaardag van Sedan gevierd. Er was nog goed bier, dat onze landgenooten als in den hemel bracht, en een grammofoon met een enormen hoorn en een zuiverheid van toon, als ik zelden gehoord heb.

3 September. We zijn nog altijd hier en bewaken gevangenen. Wij moeten met pionniers vertrekken, die te Barby, aan de Aisne, een brug herstellen. Intusschentijd heb ik eenige huizen bezocht, die er goed uitschenen, alsook oude, kleine kasteelen. Er zijn hier nog wonderschoone, oude meubelen, maar alles lag overhoop; de spiegels waren ingedrukt. De vanden konden niet erger gehandeld hebben. Dat is een vlek voor ons leger. Voor millioenen

Vlucht der Fransche bevolking.

is daar vernield. Men heeft zelfs de brandkasten niet gespaard.

Ik ben in het huis van een avoué gekomen; daar had men nog geen huiszoeking (lees plundering) gedaan. Blijkbaar was de bewoner ervan een verzamelaar van oud porselein en Oosterse kunstvoorwerpen. Ik kon niet weerstaan aan de begeerte, om een kleinigheid als herinnering mee te nemen. In een nieuw, elegant huis heb ik een zijden regenmantel gevonden, en een fotograaftoestel voor Felix.

Om 11 uur 's avonds komt eensklaps 't bevel tot vertrek.

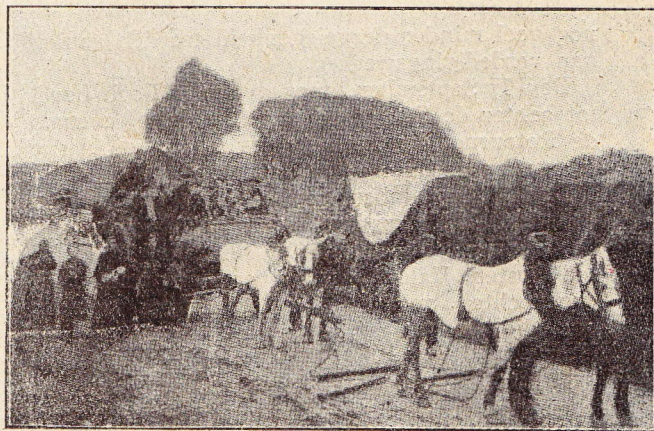
4 September. Marsch naar Pontfaverger, langs Juniville en Neuville. Vreeselijke hitte. Na 26 kilometer marcheren moet ik het opeten van een halve onrijpe peer met vreeselijke buikloop bekoopen. 's Avonds koorts, braken; mijn maag verdraagt zelfs geen teug rooden wijn meer. Gelukkig kon ik op het kasteel van Pontfaverger slapen.

5 September. Ik ben hersteld en wij vervolgen onzen weg langs Nauroy, Wez, Beaumont tot Tours-sur-Marne, ongeveer 35 kilometer (arrondissement Reims). Daar vinden wij het regiment terug. Dat zijn geforceerde marschen, die ik niet gaarne meer zou hernemen. »

Tot zoover dit dagboek, dat we nog wel eens zullen openslaan.

Maar we zijn nu in de omgeving van Reims en moeten weer op het algemeen verloop der krijgsbedrijven wijzen.

Ook Reims is een der eerwaardige, voorname Fransche steden. En eveneens hier herhaalde zich de geschiedenis. Dikwijls werd om Reims gestreden. Jeanne d'Arc en de Fransche dauphin hielden er hun intrede. Den 14ⁿ Maart 1814 juichte men er Napoleon toe. In 1870 vertrok van hier het leger van Mac-Mahon, dat Bazaine te Metz helpen moest. Eenige dagen later, den 4ⁿ September, rukten de Duitschers de stad binnen: den 6ⁿ September hield de koning van Pruisen, met Bismarck en von Moltke er zijn plechtigen intocht, die gevolgd werd door het heffen van een oorlogsschatting en het fusilleeren van eenige burgers, waaronder de abt Miroy, pastoor van Cuchery, wiens monumentaal graf

Vlucht der Fransche bevolking bij 't naderen der Duitschers.

nog op 't Noorderkerkhof in vereëring stond. Een tiental inwoners moesten naar Duitschland. Dit alles was een straf, omdat men tegen het Duitsche juk geprotesteerd had.

Reims is vooral beroemd om zijn prachtige kathedraal, een wonder der Gothiek. In 1211 werd er de eerste steen van gelegd. Pas in 1428 was het gebouw voltooid. Zij werd opgericht met steenen uit den omtrek. Veertig pijlers ondersteunen de gewelven. Drie portalen en acht kleinere deuren verleen den toegang. De kerk telt 100 ramen en is uit- en inwendig versierd met 2303 figuren.

't Was in de kathedraal van Reims, dat de Fransche koningen gezalfd werden. Hoe de Duitschers dit heerlijk bedehuis schonden, zullen we in het vervolg van het verhaal uitvoerig hooren, want de naam Reims kwam in de legerberichten voortdurend voor.

Bij den terugtocht van het Fransche leger werd afgezien van de verdediging dezer stad.

La Fère en Laon, met de omliggende forten, waren zonder strijd door de Duitschers genomen, evenals de spervesten Hirson, Ayvelles en Condé.

Maubeuge hield nog stand, al lag het geheel achter den rug der steeds maar voortrukkende Duitschers.

Maar nu Reims, waarrond forten lagen als Witry, Nogent, l'Abbesse, la Pompelle, Saint-Thierry.

Den 29ⁿ Augustus had men tusschen het 4e en 5e leger een nieuw leger geschoven, het 9e, onder het bevel van generaal Foch, die uit het Oosten geroepen was. Den 30ⁿ Augustus kwam de 42e divisie te Reims aan en nam stellingen in te Sault-Saint-Rémy en Saint-Loup-en-Champagne, tusschen de Retourne en de Aisne, en de wegen naar Réthel en Montcornet. Zij bevond zich links van het 9e en 11e korps.

Generaal Foch bood hardnekkigen weerstand aan de Retourne. Hij kende zijn nieuw leger niet, dat bovendien uit zeer verscheiden elementen samengesteld was. Geen levensmiddelen, geen materiaal, gebrek aan munitie! Geen goede voorafgaande verkenning van het terrein, en

nog veel minder de gelegenheid tot den aanleg van verdedigingswerken.

Den 1^{en} September kreeg generaal Foch bevel tot achter de Suippe te wijken, welke, evenals de Retourne, een rechterzijrivier van de Aisne is, maar wat Zuidelijker natuurlijk.

Den 2^{en} September werd de stad nog gedekt door het 10e korps aan het fort Saint-Thierry, de 42e divisie bij Brimont en het 9e en 11e korps ten Oosten. Valèse leverde verwoede achterhoedegevechten, maar den 3^{en} September trokken ook die troepen af, over de Vesle, naar de Marne.

Dienzelfden dag, om 11 uur 's voormiddags, vloog een Taube over Reims en liet verscheidene bommen vallen. De bevolking begreep aldra, dat de vijand in aantocht was. Een gedeelte nam de vlucht, maar de meeste der bewoners bleven. Men voerde de gewonden uit de verschillende ambulancies weg; daarbij onderscheidde zich o.a. een onderwijzeres van 60 jaar, Mej. Fouriaux, die aan het hoofd stond van 't hospitaal n° 101, in 't oud meisjes-lyceum. Zij begeleidde de haar toevertrouwde gekwetsten naar Eprenay en kwam dan zelf te voet naar de stad terug. Later werd ze, om haar moedig gedrag, met het Eerelegioen-kruis gedekoreerd.

Den 4^{en} September verscheen een Duitsche voorwacht in de stad. 't Was 9 u. 30. Een intendant bood zich op het stadhuis aan. Tot algemeen angst begon de vijand tegelijkertijd de stad te beschieten; hij had zijn batterijen daartoe opgesteld, 800 meter van het dorp Mesneux, in een boschje, genaamd « le Champ Clairon ». Kolonel von Roeder voerde er het bevel over.

De maire van Mesneux had hem verzekerd, dat al de Fransche troepen Reims ontruimd hadden, maar toch liet de overmoedige opper-officier het vuur op de weerlooze stad richten. Het bombardement duurde drie kwartier; er vielen 176 granaten van 150 m/m. Het geschut richtte een ware slachting onder de burgerij aan; 49 inwoners werden gedood en 130 gewond, waarvan er nog verscheidenen bezweken. Niets wettigde dus deze wreede oorlogsdaad.

Den 5^{en} September hield vorst August-Willem van Pruisen zijn intocht. Hij vestigde zich in 't « Grand Hôtel ».

De bezetter eischte onmiddellijk de levering van 50,000 kgr. vleesch, 20,000 kgr. groente, 100,000 kgr. brood, 50,000 kgr. haver, 60,000 liter essence; verder groote hoeveelheden hooi en stroo.

De stad moest als waarborg een millioen frank storten.

De soldaten plunderden een entrepot en stalen voor 700,000 frank sigaren en tabak. Ook roofden ze in allerlei winkels, zonder dat dit van hooger hand verboden werd.

De Kommandantur eischte burgers op, die bij Réthel dooden moesten gaan begraven.

Den 11^{en} September verscheen de kroonprins te Reims, en even later vorst Hendrik van Pruisen, broeder des keizers. Maar toen waren de rollen al omgekeerd. Hierover dus naderhand.

Die snelle ontruiming van Reims door de

Franschen verwekte verbazing. De vijand behaalde er veel buit, onder meer 10 tweedekkers, 20 eendekkers en een groot aantal motoren, op het vliegplein bij de stad.

Zoo was dus ook het fiere Reims gevallen, en dit bericht verwekte gansch Frankrijk door een pijnlijk gevoel.

De Duitsche troepen rukten nog verder. Den 4^{en} September reeds waren zij te Châlons-sur-Marne, dat ze den vorigen dag een wijle beschoten hadden. Drie-vierde der inwoners ontvluchtten de stad. Om 4 uur 's middags zagen de geblevenen de eerste troepen. 't Waren Saksers. De bezetter eischte 25 millioen frank oorlogsschatting voor het departement der Marne. De bisschop, Mgr. Tissier, slaagde er in het aandeel voor Châlons-sur-Marne op 500,000 frank te brengen. Een stroom gewonden vloeide toe, zoodat het militair hospitaal, het « Hôtel Dieu », het stadhuis weldra vol lagen en men het kollege, de kazerne en zelfs private huizen tot lazaret inrichten moest.

Den 6^{en} September waren de Duitschers nog Zuidelijker, te Vitry-le-François.

Ze hadden hier geen weerstand ondervonden en toch staken ze het vuur aan verscheidene huizen. Ze namen gijzelaars en sloten die op in den kelder van den 73-jarigen abbé Oudin, die van spionage beschuldigd werd, omdat er elektrische bellen in zijn huis waren aangelegd. Gedurende twee dagen bleven de ongelukkigen zonder voedsel. De bejaarde geestelijke moest den 8^{en} September een mis komen bijwonen, in de dorpskerk, waar de priester prins Max van Saksen officieerde.

Dan leidde men de gijzelaars naar Châlons-sur-Marne. Abbé Oudent, te zwak om te marcheeren, werd door zijn gezellen gedragen. Bij Coole wierpen de soldaten hem zoo ruw op een kar, zoodat hij er in viel met de beenen omhoog. De andere gijzelaars moesten daarna het voertuig voorttrekken; de woestelingen gooiden vervolgens al lachend en grijnzend hun ransels op den pastoor, wiens bejaarde dienstmeid eveneens dezen kalvarietocht meemaakte.

Van Châlons-sur-Marne ging het naar Suippes, waar men de gijzelaars den nacht onder den regen op de speelplaats der school liet doorbrengen. Officiëren spuwden abbé Oudent in het gelaat en sloegen hem met hun krawats; zelfs stampten ze hem met hun gespoorde laarzen en soldaten volgden dat verheven voorbeeld na.

Zijn dienstmeid werd in de kerk van Tannay gebracht. De schurken legden haar in een laken en wierpen haar omhoog, zooals de Mechelaars met hun « Op-Sinjoorken » doen. Dan smeten ze de vrouw op de banken en spotten met haar gekerm. De groep gijzelaars moest onder al dergelijke mishandelingen naar Sedan. Hier verloor de dood den abbé Oudent uit zijn lijden. Een andere gijzelaar was zoodanig geslagen, dat men hem vier ribben gebroken had en hij op het stroo van een kazerne overleed. De dienstmaagd lag verscheidene dagen in het hospitaal.

Te Marolles bonden Duitsche ruiters den 70-jarigen Mathieu Coche aan een paard, dat hij volgen moest. Bij Vitry-en-Perthois zonk de af-

gematte grijsaard neer. Nog sleurde men den ongelukkige mee, tot de dood volgde. Daarna liet men het lijk achter.

Ten Oosten van Vitry-le-François ligt Etrepv, dat den 7ⁿ September door de Duitschers in brand gestoken werd. Twee oudjes, beiden 80 jaar, werden, bijna naakt, drie kilometer ver meegevoerd en mishandeld. De vrouw stierf vier dagen later aan de gevolgen der folteringen. De woestelingen legden ook het vuur aan 't kasteel van graaf Morillot, wiens zoon, zee-luitenant, later het bevel voerde over de duikboot « Mange » en met deze onderging, liever dan zich aan den vijand over te geven. Eerst had hij de bemanning met de sloep laten vertrekken.

Het dorp Etrepv viel den vijand pas in handen na een hevig achterhoedegevecht der derde divisie van het 2^e korps, die de bruggen over de Saulx, de Ornain en het Marne-kanaal verdedigde.

Weerstand der Bondgenooten... dus wreedheden der Duitschers! 't Was zooals bij ons.

Dien 6ⁿ September kwamen de troepen van den hertog van Wurtemberg ook te Heiltz-le-Maurupt, plunderden de huizen, staken ze dan in brand, evenals de oude, Romaansche kerk. Van de 210 woningen lagen er 187 in puin. De buit werd op wagens weggevoerd.

Hier ook woedde hevig de strijd, aan de Ornain en het Marne-Rijnkanaal. De Franschen weken, maar verschansten zich te Pragnv, dat gebombardeerd en geheel vernield werd. De vijand veroverde daarna de ruïne en rukte vervolgens naar Maurupt op, dat verscheidene malen van hand in hand overging, tot de Franschen op Cheminon terugtrokken. Men was hier echter aan de uiterste grens van den Duitschen inval. Cheminon heeft de vernedering der bezetting niet meer moeten ondergaan.

Een der laatst veroverde plaatsen was Sermaize, dat geheel geplunderd werd. Roode Kruis-verpleegsters hielpen de soldaten daarbij en droegen manufakturen weg uit de fabriek van den heer Mathieu, die zelf onder de wapens was. Van de 549 huizen werden er dan 504 in brand gestoken. De bezetter nam 50 gijzelaars.

De heer August Brocard verklaarde aan de onderzoek-kommissie het volgende:

« Den 6ⁿ September werd ik met mijn zoon en kleinzoon (5 1/2 jaar oud) naar de suikerfabriek geleid. Mijn vrouw en dochter, waanzinnig van angst, sprongen in de Saulx. Ik trachtte driemaal naar hen toe te loopen, om hen uit het water te redden, maar de Duitschers beletten het mij. Drie dagen later waren we vrij. Toen bevonden zich weer Franschen in het dorp: zij hadden mijn vrouw en dochter opgehaald en begraven, en deelden me mee, dat beiden kogelwonden aan het hoofd droegen. De Duitschers hadden dus nog op de drenkelingen geschoten. »

Een weinig Oostelijker ligt Bar-le-Duc. De kroonprins had reeds gebluft deze oude stad te bezetten. Het is hem niet gelukt. In de omgeving dezer plaats werd hevig gevochten, zooals bij Villers-aux-Vents. Den 6ⁿ September kwamen infanterietroepen uit 't Noorden en Noord-Westen aanzetten, en botsten er op de 10^e divi-

sie. Bij de Grand-Morinvalvijver was het brandpunt van den slag. De kommandant der divisie, generaal Roques, werd er dodelijk gewond. De Franschen moesten voor de overmacht wijken en trokken zich vechtend op Laimont terug.

De Duitschers bezetten Villers-aux-Vents en namen gijzelaars. 't Meest hadden ze het op zekeren Minette gemunt, dien ze met vuisten en geweerkolven sloegen, hem dan de kleeren van 't lichaam sleurden, waarna ze hem de handen met 'n ijzeren ketting bonden. De gijzelaars moesten tot op 1 km. van het dorp marcheeren. Hier geboden de schurken Minette neer te knielen en in koelen bloede schoten ze hem dood. En de reden? Ze hadden in zijn woning een ouden, verroesten revolver gevonden. Toen mochten de andere gijzelaars terugkeeren. Later staken de Duitschers het heele dorp in brand.

Bij Villers-aux-Vents toont men nog een ondergrondse schuilplaats, bekend als die van den kroonprins. De bezetter had er de armstoelen der kerk in geplaatst.

In de pas van Revigny trachtten de Duitschers, door woedende aanvallen, het derde korps van het vierde te scheiden. Het vijfde korps verloor Brabant-le-Roi en Revigny, maar verhinderde den vijand verder op te rukken. De vijand vernielde ook Revigny door het vuur, na de woningen geplunderd en den buit op wagens heengevoerd te hebben.

't Zelfde lot onderging Sommeilles. Hier vonden de Franschen, bij 't hernemen van het dorp, in den kelder van het gezin Adnot, zeven lichamen.

De misdaad daar gepleegd, hebben wij hier voren reeds meegedeeld.

Ook te Louppy-le-Château ging het geweldig toe.

We kunnen, uit eerbied voor onze lezers, niet verder ingaan op de eerlooze tooneelen, die zich daar hebben afgespeeld.

Zoo ging het dus toe ten Zuiden van Reims.

Laten we nu eens den blik naar het Westen der Marne wenden. Ook daar moeten we nog even de tegenslagen der Bondgenooten volgen, maar daar ook kwam het sein tot een offensief, dat aan de zaken een gansch andere wending gaf.

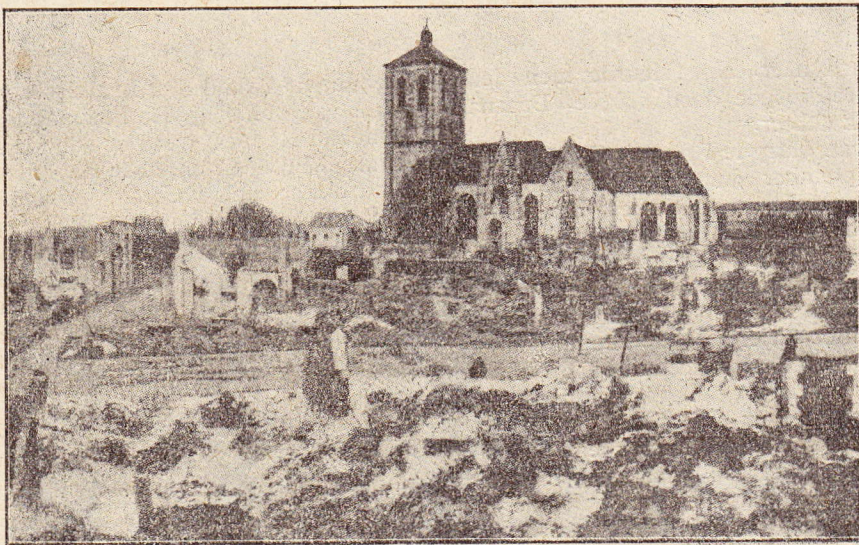
XXXXVII.

Parijs in 't begin van den oorlog. — Een nieuwe regering. — De Fransche regering naar Bordeaux. — Parijs bedreigd.

De stemming te Parijs was waardig en ernstig. Geen lichtzinnig geschreeuw, geen onderschatten van den vijand. Die ernst werd bezorgdheid, toen men de vorderingen der Duitschers vernam.

En dan kwam daar, op 't einde van Augustus, als een donderslag het bericht: « De minister-president heeft voorzitter Poincaré het gezamenlijk ontslag van het kabinet aangeboden ».

Eerst werd dat in de buitenwereld verkeerd beoordeeld. 't Was alsof Frankrijk reeds ineen-

Zicht op Rethel.

stortte. De zaken gingen slecht en de ministers onttrokken zich aan hun verantwoordelijkheid. Men dacht aan 1870.

Maar neen, dat was 't niet. Uit dat ontslag sprak de ernst van den tijd. Frankrijk moest een regeering hebben, die uit de beste krachten des lands bestond. Geen kleingeestige, politieke overwegingen meer. De vroegere kabinets-voorzitter, M. Viviani, vormde een nieuwe regeering. Den 25ⁿ Augustus werden in een officieel telegram de namen der nieuwe ministers bekend gemaakt: Viviani, Briand (gerecht); Delcassé (buitenlandsche zaken); Malvy (binnenland); Ribot (geldwezen); Millerand (oorlog); Augagneur (zeewezen); Sarraut (onderwijs); Marcel Sembat (openbare werken); Thomson (post en telegraaf); Doumergue (koloniën); Fernand David (landbouw); Bienvenu-Martin (arbeid); Jules Guesde (zonder portefeuille). Deze laatste was de leider der arbeiderspartij.

Een besluit verscheen in 't «Journal Officiel», waarbij generaal Galliéni tot bevelhebber van het leger van Parijs en militair gouverneur werd benoemd.

Het nieuwe ministerie richtte een oproep tot het Fransche volk, waarin het verzekerde, dat de natie op de werkzaamheid en de wilskracht der regeering rekenen mocht, zooals deze steunde op het land.

«Frankrijk's zonen», zoo heette het daarin, «vergieten hun bloed voor vaderland en vrijheid, aan de zijde der heldhaftige legers van Engeland en België.

Mogen ook velen hunner vallen, de natie blijft bestaan. De eindelijke zegepraal is verzekerd.

Een groote, maar niet beslissende strijd begint. Hoe ook de afloop moge zijn, de oorlog zal voortduren. Frankrijk zal niet, zooals zijn vijand zich dat heeft voorgesteld, een gemakkelijke buit zijn.»

Maar dagen van ware beproeving volgden. Al nader en nader kwam de vijand. En een pijn-

lijke indruk verwekte het bericht van 2 September, dat de regeering Parijs verliet en zich naar Bordeaux begaf.

De proklamatie van den president en de ministers tot het land luidde als volgt:

FRANSCHEN!

«Reeds verscheidene weken strijden onze troepen hardnekkig en heldhaftig tegen 't vijandelijk leger. De dapperheid onzer troepen heeft hen op verscheidene punten duidelijke voordeelen bezorgd.

Maar de druk der Duitsche legers heeft ons in 't Noorden tot den terugtocht verplicht. Deze toestand dwingt den Voorzitter der Republiek en de regeering tot een smartelijke beslissing. Ten einde over het nationaal heil te waken, hebben de openbare machten den plicht, zich voor het oogenblik van de stad Parijs te verwijderen.

Onder 't gezag van een uitstekenden bevelhebber, zal een Fransch leger, vol moed en vuur, de Fransche hoofdstad en zijn vaderlandsche bevolking tegen den overweldiger verdedigen. Maar de oorlog moet tegelijkertijd op het overig gedeelte van ons grondgebied voortgezet worden.

Zonder vrede of wapenstilstand, zonder rust of verzwakking, zal de heilige strijd voor de eer der natie en het herstel van het geschonden recht worden volgehouden.

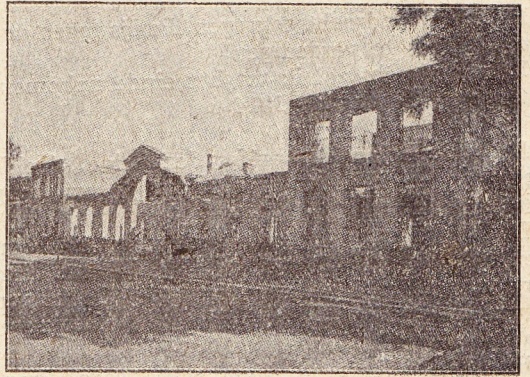
Geen enkel onzer legers is tot wijken gebracht, en zoo enkelen van hen gevoelige verliezen geleden hebben, dan zijn de ledige plaatsen onmiddellijk door de depots aangevuld, terwijl het oproepen der rekruten ons voor de toekomst nieuwe manschappen en nieuwe krachten verzekert.

Volhouden en vechten, moet het wachtwoord der verbonden legers van Engeland, Rusland, België en Frankrijk zijn.

Volhouden en vechten, terwijl op zee de Engelschen ons helpen, om de gemeenschap onzer

Fransche reservisten wakend aan de verdediging
rond Parijs.

Uitgebrande huizen te Senlis.

vijanden met de overige wereld af te snijden.

Volhouden en vechten, terwijl de Russen voortgaan op te rukken, om aan het hart van Duitschland den beslissenden slag toe te brengen.

't Is de taak van de regeering der Republiek, om dezen hardnekkigen weerstand te leiden.

Overall zullen de Fransen voor de verdediging van hun onafhankelijkheid opstaan. Maar om aan deze geweldige worsteling al het vuur en krachtdadigheid te verzekeren, is het noodzakelijk, dat de regeering vrij blijft om te handelen.

Op verzoek der militaire overheid, brengt de regeering dus tijdelijk haar zetel naar een ander punt van het grondgebied over, waar zij in ongestoorde betrekkingen met het geheel van het land blijven kan.

Zij verzoekt de leden van het Parlement zich niet van haar verwijderd te houden, ten einde voor den vijand met de regeering en hun medeleden een symbool van nationale eenheid te vormen.

De regeering verlaat Parijs pas nadat zij de verdediging van de stad en het versterkte kamp met alle in haar macht staande middelen verzekerd heeft. Zij weet, dat zij de bewonderenswaardige Parijsche bevolking niet tot kalmte, vastbeslotenheid en koelbloedigheid behoeft te vermanen. Zij toont elken dag op de hoogte te zijn der grootste plichten.

Laten wij waardig blijven van deze tragische omstandigheden. Wij zullen de eindzege behalen. Wij zullen haar behalen door een onverzettelijken wil, door volharding en standvastigheid.

Een natie, die niet ondergaan wil, en die, om te leven, niet terugdeinst voor het lijden en de offers, is zeker te zullen overwinnen. »

De President der Republiek,
RAYMOND POINCARÉ.

De President van den Ministerraad,
RENE VIVIANI.

(Waarna de namen van al de ministers volgen.)

Parijs, 2 September 1914.

Deze bekendmaking — we zeiden het reeds — maakte diepen indruk, en niet alleen in Frank-

rijk, maar ook over de grenzen, en met name in ons eigen land.

De regeering begaf zich naar Bordeaux, dus op grooten afstand van Parijs.

Men gevoelde, dat de hoofdstad in gevaar was. Vele inwoners trokken heen. Men moedigde die uitwijking in zekere mate aan, want 't was niet noodig « les bouches inutiles » te houden in een stad, die een belegering kon ondergaan. Men had de harde lessen van 1870-71 niet vergeten.

Parijs werd stil en scheen nog meer in ernst te winnen.

« Op de groote boulevards », schrijft een korrespondent, « zijn de lokkende, kleurige plakaten, roepend tot vermaak, beplakt met allerlei kennisgevingen aan het publiek: hulp voor de gewonden, voor de vrouwen en kinderen van soldaten, berichten over volkskeukens, enz. Overall langs die muren, eenige maanden geleden, nog schreeuwend van genotzucht, staren ons de woorden aan, vol bitteren ernst. Neen, Parijs denkt er niet meer aan, zich nog te vermaken. Het luchthartige, zwakhoofdige, fladderende deel der Parijsche bevolking is in grappige paniek weggevlucht, toen de Duitschers naderden.

Na de vlucht dezer bleeke heeren en sidderende dames, na het heengaan der opgeroepen mannen en het terugzenden, naar hun bloedverwanten op het land, van vele gemobiliseerden — een uitstekende maatregel, want daar buiten, in de dorpen, zullen de van hun broodwinning beroofde gezinnen minder ontberingen kennen. — is de bevolking onzer stad geslonken tot een klein twee millioenen.

Twee millioenen fiere, rustige inwoners, vol zelfbeheersching en waardigheid. Is dit niet een zeldzaam schouwspel? »

Generaal Galliéni, militaire gouverneur van Parijs, richtte tot het leger en de bevolking de volgende proklamatie:

Leger van Parijs, inwoners van Parijs.

« De leden der regeering van de Republiek verlieten Parijs om de nationale verdediging nieuwe kracht bij te zetten.

Ik heb de opdracht gekregen, Parijs tegen den overweldiger te verdedigen.

Deze opdracht zal ik tot het einde nakomen. Parijs, 3 September 1914. »

De heer Delanney, préfet der Seine, deelde mee, dat al de diensten regelmatig hun gang zouden gaan.

De Duitschers wierpen uit een vliegtuig bommen op de stad, maar Parijs bleef kalm. Het vertrouwen der bevolking nam toe. De bladen bleven blijmoedig gestemd. Het was of er zegepraal in de lucht hing.

En toch naderde de vijand nog steeds. Fransche vliegers hielden rondom de hoofdstad de wacht tegen Tauben. Maar het gevaar scheen van den beganen grond te komen.

Overmoediger dan ooit schreeuwden de overweldigers hun « Nach Paris! » uit, en te Laon hadden officieren reeds het menu van een feestmaal opgesteld, om de verovering der Fransche hoofdstad te vieren. Men verbeidde alleen nog maar het nieuws.

In Duitschland ook was de verwachting hoog gespannen.

XXXXVIII.

De laatste etappe der Engelschen. — De Duitschers te Senlis. — De moord op den maire Odent. — De dood van den komponist Magnard. — De uiterste linie der Duitschers. — De stand der troepen op 5 September. — Generaal Foch.

Den 2ⁿ September stonden de Engelschen op de linie Chantilly—Nauteuil. In de buurt van Compiègne vooral hadden ze nog hevig gevochten. De vierde divisie moest daar den grootsten schok doorstaan, maar na de hulp van een andere brigade kon de terugtocht verder doorgezet worden. De derde divisie sloeg, ten Noorden van Crépy en Valois, Duitsche infanterie terug.

Na middernacht (2 September) marcheerde het leger nog verder en kwam het in 't zicht der buitenforten van Parijs. Men meende, dat de troepen op deze stad terugtrokken. Het groot-hoofdkwartier was te Lagny-sur-Marne, 15 mijl ten Oosten van Parijs, en begaf zich zelfs naar Melun, aan den zoom van het Fontaineblaubosch.

De ritten zwenkten nu rond, met de rechterflank van het 1° korps als as, en marcheerden in Zuid-Oostelijke richting.

Het nieuw Fransch leger van generaal Maunoury nam links der Britten zijn stellingen in.

Op den avond van den 3ⁿ September bevonden de Engelschen zich ten Zuiden der Marne.

De verkenners meldden, dat de vijand ook Oostwaarts zwenkte en dus niet rechtstreeks op Parijs marcheerde. Hij wilde eerst het Britsch leger vernietigen. Dan viel Parijs immers van zelf.

Den 4ⁿ September rukte het tweede korps naar de Seine op en het eerste zette zijn beweging Oostelijk voort.

Den 5ⁿ September stond een batterij aan kilometerpaal 12 van Parijs.

« Om 6 uur », vertelt een officier, « kwam een majoor, met een papier in de hand, aangestapt. Er was iets opwekkends in zijn houding, in zijn gang, als hij ons naderde. De mannen sprongen op en vroegen:

« Gaan wij naar Parijs? »

De majoor schudde het hoofd.

« Gaan we misschien tot het offensief over? » waagde er een de vraag te stellen.

« Ja », zei hij. « Wij rukken op, niet meer achteruit dus, maar voorwaarts. »

Het was gedaan met de vlucht, heldhaftig uitgevoerd; ja, maar dan toch een wijken, steeds maar wijken.

Alvorens wij dat offensief beschrijven, moeten we nog even de Duitschers nagaan in hun vermeenden, zegevierenden opmarsch, Westelijk aan de Marne, zooals we het reeds Oostelijk deden.

Zij hadden den 2ⁿ September Senlis bezet, een oude, merkwaardige stad, niet ver van de Oise gelegen. Deze plaats bezit vele merkwaardige monumenten en vooral een prachtige kathedraal, waarvan de bouw reeds in 1153 begonnen was.

Den 2ⁿ September streden de Fransche achterhoeden, in den omtrek van Senlis, tegen de oprukkende Duitschers, die de stad bombardeerden. Vele inwoners vluchtten heen, zoodat er van de 7000 slechts 1000 bleven. Tal van hen zochten een schuilplaats in de sterk gewelfde kelders der Sint-Vincent-abdij. Ongeveer vijftig granaten troffen de kathedraal en beschadigden haar vrij ernstig. Enkele burgers werden gedood. Maar deze beschieting was slechts een voorspel van een geweldig optreden.

Om 3 uur in den namiddag verschenen de eerste vijandelijke detachementen. Zij kwamen van 't Noorden. Een afdeeling trok langs de lanen en de wallen rond de stad, terwijl 'n andere de twee hoofdstraten volgde. Hier en daar werd nog gevochten.

Een achterhoede Franschen bevond zich in de faubourg Saint-Martin en bestookte den vijand met machinegeweren. Dit verwekte bij dezen groote woede.

De Duitschers drongen in het hospitaal, bij den uitgang der stad gelegen, en in de omliggende tuinen, om door een flankbeweging de groep Franschen te omsingelen. Maar ook van terzijde braakten mitrailleuzen hun vuur uit en de vijand moest terug. Hij verzamelde een aantal burgers en beval dezen in 't midden der straat te blijven, terwijl zij zelf langs de huizen kropen.

Een dier gijzelaars, de heer Georges Legnirie, werd gedood door de kogels, die overal rondfloten. Zijn vriend, de heer Levasseur, wilde het lijk wegdragen, maar stortte zelf ook stervend neer. Zekere Audibert en Minouflet waren gewond. Een officier vond dit niet voldoende en schoot zijn revolver op hen af.

Het meisje van madame Dauchy werd in het been getroffen. Dan kwamen nog drie gijzelaars om. De Franschen hoorden het gegil der weer-

loozen en begrepen tot welke lage praktijken de Duitschers weer hun toevlucht hadden genomen. Zij staakten het vuur, om niet meer landgenooten te treffen.

De Duitschers hernamen hun aanval op de Fransche linie, doch moesten nogmaals afdeinen. Daarna schoten zij in 't wilde weg, voorai in de huizen, en ontzagen zelfs het hospitaal niet, zoodat de kogels boven de bedden der gewonden vlogen. Er lagen Franschen en Marokkanen; gelukkig bleven ze ongedeerd.

Een Duitsch officier, die gekwetst was, liep het hospitaal binnen; hij ontmoette een ouden verpleegde en schoot hem zonder de minste aanleiding neer.

Woeste soldaten waren reeds bezig vele huizen in brand te steken.

Abbé Dourlent, kapelaan van de kathedraal, had tijdens het bombardement meer dan honderd angstige burgers, die geen schuilplaats in de kelders vonden, in veiligheid gebracht, en keerde naar zijn woning terug. Hij zag, dat Duitsche soldaten, die intusschen in de stad gekomen waren, met een stuk van een verbrijzeld beeld een deur der kerk wilden inbeuken. Anderen sloegen met bijlen op de torenpoort.

Dadelijk kwam een bende den geestelijke omringen en, bedreigde hem met revolvers.

Een officier beweerde, dat de priester machinegeweren op den toren had geplaatst, en dwong hem mee naar boven te gaan, om een onderzoek in te stellen. De valscheit der beschuldiging bleek toen maar al te duidelijk. Toch moest de abbé als gijzelaar naar het hotel « Grand Cerf », waar de staf zich bevond.

De opper-officiëren waren reeds vertrokken en hadden den maire en eenige notabelen meegeleid.

Een overste, die Fransch sprak en een goed hart scheen te hebben, naderde den kapelaan en zei:

« Arm Senlis! De burgers hebben op onze troepen geschoten en ook van den kerktoeren werd op ons gevuurd. Daarom is Senlis veroordeeld. Wij hebben bevelen gekregen, om van Senlis een ander Leuven te maken. Een vreeselijk voorbeeld is noodig voor Parijs en geheel Frankrijk. »

Abbé Dourlent wist wel, dat het geen looze bedreiging was. Hij had de soldaten al aan het werk gezien met brandpastillen en spuiten.

Een officier gaf het teeken tot vernieling en leidde de brandstichtende kolon. En daar, voor hem, stond de rue de la République in lichte laaie. Ook op de Carrefour de la Licorne en andere plaatsen laaide het vuur.

Al dadelijk was een der hoofd-officiëren naar het stadhuis gegaan, waar hij naar den burgemeester vroeg.

Dit ambt werd waargenomen door den heer Odent, wiens vader en grootvader het eveneens hadden vervuld. Zijn vader werd in 1870 als gijzelaar genomen en met den dood bedreigd.

Den vorigen avond had de maire zijn gezin naar Parijs gebracht. Bij zijn terugkeer, te Senlis, schreef hij aan het oudste lid van den gemeenteraad, dat hij nu geheel aan de stad be-

hoorde. Hij durfde den toestand met open blik aanstaren en bereidde zich voor op den dood.

De officier voer hevig tegen den burgemeester uit. Hij had allerlei grieven, onder meer, dat er geen plakbrieven uithingen, om de bevolking tot kalmte aan te sporen.

De heer Odent antwoordde, dat de bevolking zeer vreedzaam was en Senlis door deze onverschiet en snelle bezetting verrast werd.

Hij moest de Duitschers vergezellen naar de staf, in het hotel « Grand Cerf ».

Eensklaps klonken de schoten van 't gevecht, dat we hierboven beschreven hebben.

De officieren ontstaken weer in woede en bekeerden, dat francs-tireurs verraad pleegden. Ze verklaarden, dat de maire met zijn hoofd borg stond voor hun soldaten.

De burgemeester en andere gijzelaars moesten nu de staf vergezellen naar Chamant. Onderweg werd de magistraat op allerlei manieren mishandeld. Zoo sloeg men hem zijn eigen stok aan stukken op het hoofd.

De weerloozen kregen bevel in een weide te gaan staan en daar af te wachten wat er over hen beslist zou worden.

Niet ver van hen af lag het graf van zes burgers, die eenigen tijd te voren vermoord waren geworden.

De gijzelaars doorleefden vreeselijke uren, eigenlijk reeds een doodstrijd, maar de heer Odent toonde gelatenheid en kalmte.

Om 11 uur 's avonds moesten de ongelukkigen opnieuw voor de officieren verschijnen. Dezen handelden op lage, kinderachtige en toch gemeene wijze, om hun gezag te toonen. Zoo gelastten ze de burgers in de houding te gaan staan, gelijk soldaten, en dan zich plots ten gronde uit te strekken, met de handen vooruit, om vervolgens opnieuw een militaire positie aan te nemen.

Daarna kwamen ze met hun zelfde beschuldiging voor den dag: de maire had een opstand ingericht en op de Duitsche troepen laten schieten. De heer Odent verdedigde zich, maar ruw zei men hem, dat zijn laatste oogenblik genaderd was.

De burgemeester van Senlis gaf zijn papieren en geld aan zijn medegevangenen en nam afscheid van hen. Nog bleef hij uiterst bedaard.

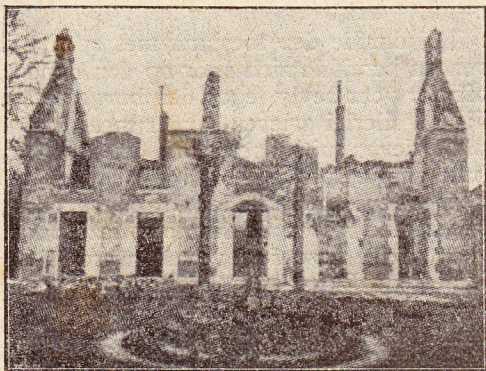
Op een teeken der officieren, grepen twee soldaten hem vast, sleurden hem dan wat verder en schoten hem daar dood. Ze begroeven het lijk onmiddellijk, maar zoo ondiep, dat de voeten boven de aarde uitstaken.

De andere gijzelaars bleven nog den ganschen nacht gevangen. Den volgenden dag mochten ze naar de stad terugkeeren.

Den 12ⁿ September, toen de Duitschers verjaagd werden, heeft men den maire en de zes vóór hem vermoorde burgers ontgraven en naar het kerkhof van Senlis overgebracht.

Te Chamant, waar de heer Odent stierf, herinnert een kruis aan het drama.

Intusschen brandden meer dan honderd huizen in het arme Senlis. Nog meer burgers werden vermoord, zoodat men twintig slachtoffers telde.

De villa van den musikus Magnard, te Baron (aan de Marne), na de verwoesting.

Ook te Creil, Choisy-au-Bac, Compiègne, Trumilly, enz., hadden gruwelen plaats.

Te Montmirail logeerde een Duitsch onder-officier bij de weduwe N... 's Avonds sleurde hij de vrouw door zijn kamer. Op haar hulpgeroep snelde haar vader toe, maar tegelijkertijd drong een bende soldaten binnen, die den ouden man op straat dreven en neerschoten. Het dochtertje der weduwe opende in haar angst het venster en werd in den buik getroffen door een kogel, welke 't gansche lichaam doorboorde.

Te Champguyon zag mevrouw Louvet haar man door een tiental Duitschers mishandeld worden. De ellendelingen sloegen en stampten hem. Zij wilde haar echtgenoot beschermen, maar werd verjaagd. De soldaten maakten den ongelukkige af. Het lijk was bijna onkennelijk.

Te Baron, 27 kilometer ten Oosten van Senlis, woonde Alberic Magnard, een bekend komponist, die geheel Fransch was in zijn kunst, zooals in zijn hart. Hij was een Parijzenaar, maar bezat te Baron een villa. Hij leed vreeselijk onder de gedachte van den inval, en had tot zijn vrienden gezegd, niet te zullen dulden, dat de Duitschers zijn gebied betraden. Hij had zijn revolver met vijf kogels geladen, verklaarde hij, vier voor den vijand en een voor zich zelf.

Hij zond zijn gezin terug naar de hoofdstad en bleef met een schoonzoon op het buitengoed.

Den 2ⁿ September verschenen de Duitschers te Baron. Den volgenden morgen, om 9 uur, kwam een groep soldaten bij de woning van den musikus.

De luiken waren neergelaten.

De Duitschers sommeerden driemaal te openen. Daarna schoten ze in den gevel.

Magnard antwoordde, doodde een der mannen en wondde een ander.

Juist kwam de schoonzoon in het park; hij was naar 't dorp geweest. De soldaten bonden hem aan een boom, maar de jonge man gaf zich als den tuinman uit en kon alzoo zijn leven redden.

Een officier wilde nu als weerwraak het gansche dorp in brand steken, maar op de smeekbede van den notaris, den heer Max Robert, stemde de overste toe, het vuur tot de villa te beperken.

De maire Odent (in 't midden).

De soldaten drongen de woning binnen, doch konden den eigenaar niet bereiken; deze had zich in zijn kamer gebarricadeerd.

De Duitschers stapelden stroo in de keuken op, legden er eenige granaten bij en maakten vuur.

Eensklaps hoorde men een schot.

Magnard maakte op dat oogenblik een einde aan zijn leven.

« Hij kiest den besten weg », zei een officier tot den notaris.

Het lichaam van den komponist werd door het vuur verteerd.

Daarna gingen de soldaten het dorp plunderen. Een officier dwong den notaris, onder doodsbedreigingen, zijn brandkast te openen en stal 8300 frank. Men haalde uit den kelder 1471 flesschen wijn en nam al het linnen en lijfgoed mee, ook dat van mevrouw Robert, en liet vuile hemden achter. Eveneens het zilverwerk werd vermist.

De getuige verklaarde, dat hij een officier zag met negen vrouwringen en drie armbanden aan.

Zoo bereiken we de uiterste grens der Duitsehe vorderingen.

Die grens liep langs de punten, die wij nog moeten vermelden.

Eerst Chantilly, ten Noorden van de hoofdstad, het bekende oord van de Parijsche wedrennen. Chantilly bezit een prachtig kasteel, dat eens het eigendom was der Montmorency's en Condé's, van welk slot Karel V verklaarde, dat hij het gaarne had willen ruilen voor een zijner Nederlandsche provincies. Het kasteel was nu een merkwaardig museum.

Den 3ⁿ September bezetten de Duitschers, die van Creil en Senlis kwamen, Chantilly. Ongeveer 500 Duitschers werden op het slot ingekwartierd en sloepen op stroo, dat in de prachtige zalen uitgespreid lag. De bewaarders van het museum hadden de grootste schatten naar Parijs gestuurd en andere verzamelingen verborgen, waarover de Duitsehe kommandant zijn ontevredenheid betuigde. De officier verklaarde verder, dat het kasteel in brand zou worden gestoken, zoo er op zijn troepen een schot werd gelost. Bovendien had hij den burgemeester als gijzelaar genomen.

Duitsehe ruiterij-patroeljen werden intusschen

Gedenkteeken der vermoorde gijzelaars
te Senlis.

opgemerkt te Ecouen, slechts 8 mijl van de Parijsche poorten gelegen.

Maar wij hebben reeds gezien, dat von Klück de stad Parijs liet liggen en Oostwaarts zwenkte, om de nog ongebroken Engelsche legers te verslaan.

Ten Oosten van Parijs zijn de Duitschers dan ook Zuidelijker doorgedrongen. Zoo bleven ze hangen voor Meaux. De Britten hadden deze stad op den 2ⁿ en 3ⁿ September gekruist en de bruggen der Marne opgeblazen. Van de 14,000 inwoners trokken er 13,000 met hen mee. De bisschop, Mgr. Marbeau, bleef bij de duizend hardnekkigen en betoonde hun veel hulp.

De vijand zond eenige granaten in de « faubourg Saint-Nicolas » en zelfs ook in de stad, rond de kathedraal, maar ernstige schade werd er niet toegebracht.

Meaux werd dus niet bezet; de ongewenschte gasten geraakten niet verder dan Chauconin, op 4 kilometer van Meaux, een dorp, dat ze eenige uren in hun macht hadden, maar toch lang genoeg om 'n aantal woningen te plunderen en in brand te steken.

Zoo staken ze ook het vuur aan in de Profit-hoeve van Neufmontiers, en slaagden er aldus gemakkelijk in 20,000 bossen stroo te vernielen.

De kerk van dit dorp werd tot een ambulance ingericht en de gebleven bewoners moesten op ladders de gewonden uit de omgeving halen. De bezetting duurde hier slechts korten tijd, omdat weldra de beurt aan de Franschen kwam, om tot het offensief over te gaan.

't Was te Barcy, ten Noorden van Meaux, dat een Duitsche divisie haar hoofdkwartier

Generaal Gallieni.

had en een generaal den broeder van den bisschop naar Meaux zond, om daar bekend te maken, dat zijn troepen den volgenden dag, op dat uur, voor Parijs zouden zijn.

Maar dien volgenden dag brak de tegenaanval los, en 24 uur later stonden de Franschen te Barcy.

Doch ten Zuid-Oosten van Barcy namen de Duitschers bij hun opmarsch nog meer Fransch grondgebied. Daar drongen ze door tot de zoo bekend geworden rivier, de Morin. Te Pommense moesten inwoners de oevers van dezen waterloop helpen versterken, en een ervan, die niet gewillig gehoorzaamde, werd mishandeld en aan een wagenwiel gebonden. Zoo kon de vijand zich ook maar twee dagen staande houden te Coulommiers (zooals we bij den slag aan de Marne zullen beschrijven), maar verkocht er toch heel wat last. Ze eischten er groote hoeveelheden haver op, en daar de heer Chatry, prokureur der republiek, er geen genoeg gevonden had, dwongen ze hem naar het stadhuis te komen.

« Gij zei, dat ge geen haver kondt leveren! » bulderde een staf-officier hem toe. « Wij hebben er ontdekt. Gij zijt een leugenaar en een zwijn! »

De magistraat wilde zich verdedigen, maar werd geduwd en geslagen, en kreeg de vriendelijke vermaning naar 't hoofd:

« Houd u muil, zwijn! »

Die welopgevoede Pruis kloeg ook, dat het gas zoo slecht brandde. De meeste inwoners waren met de terugtrekkende Britten meegegaan, en de heer Chatry wees er dan ook op, hoe het personeel der gasfabriek gevlucht was.

« Wij weten, dat de stad rijk is en konden een of twee miljoen frank eischen », vervolgde de staf-officier, bij wien de aap al spoedig uit de mouw kwam. « Maar als ge ons morgen ochtend, om 8 uur, niet 100,000 frank gestort hebt,

wordt gij dood geschoten, de stad gebombardeerd en in brand gestoken. »

De prokureur antwoordde, dat de bevolking haar geld meegenomen had en hij dus dit bedrag onmogelijk kon verzamelen.

De Duitschers hielden M. Chatry gevangen en voegden den 77-jarigen maire, den heer Delsol, en een stadsklerk, den heer Bard, bij hem. Soldaten dreven het drietal naar een woning, die als gevangenis diende. De ongelukkigen moesten daar den nacht doorbrengen, en de magistraat hoorde een der Duitschers zeggen :

« De prokureur zal doodgeschoten worden ; de vroolijke broeders van de compagnie zijn al gehaald om hem te fusilleeren, en de straten zijn geveegd, om er zindelijk uit te zien. »

Om 2 uur, dien nacht, kwam een patroelje de gevangenen halen. Toen dezen de trap afdaalden speelde een soldaat, in de eetkamer, tot groot vermaak van zijn makkers, den « Doodsmarsch » van Chopin.

De weerloozen moesten buiten op het voetpad gaan staan, terwijl zich aan de andere zijde het executie-peloton opstelde. Twintig minuten duurde dit tooneel, dat alleen maar schrikkajaging was. Toen moesten de burgers het leger volgen. Buiten de stad zei een officier tot hen :

« Gij zijt vrij ! »

Aan de Morin, dus aan de uiterste grens van het Deutsche opmarschgebied, ligt ook La Ferté Gaucher. Daar vloeit « le Grand Morin » door het park van mevrouw Delbet, een 77-jarige dame, die door een Duitsch generaal gedwongen werd den overtocht der soldaten bij te wonen. Hier toch drongen de invallers tot hun verst Zuidelijk punt door, tot bij Provins, niet ver van de Seine. Zeven uur duurde de doortocht over de brug.

« Later, als gij hier Duitschers zijt, want dat gebeurt », zoo verzekerde de gek van een generaal mevrouw Delbet, « dan zult gij fier zijn dit schouwspel bijgewoond te hebben. Ik zal er trouwens door een gedenkteeken aan herinneren, dat hier opgericht moet worden. »

« Wij zullen nooit Duitschers zijn », sprak de dame.

« Jawel... En weet ge wat we zullen doen ? Het is nu niet onbekend, dat het Fransche volk uitgeput is. We zullen uw schoonste mannen aan Deutsche meisjes uithuwelijken ; dan kunnen die gezonde kinderen krijgen, en de rest der Franschen sturen we naar Amerika. »

Maar toen twee dagen later die generaal met zijn troepen over de Morin terug vluchten moest voor de aanstormende Fransche ruitery, had hij zooveel praatst niet meer.

In deze nabijheid staat het « Château de la Mesure », waar de vroegere maire van Sezanne, de heer Chuenes-court, gebleven was.

Den 5ⁿ September nestelde zich hier een benede soldaten met een onder-officier. Deze laatste viel een der vrouwelijke bedienden lastig, en de bewoner van het slot stuurde haar naar een nabijgelegen hoeve. Maar de feldwebel haalde de vrouw terug en sleurde haar mede.

De oude heer schoot toen zijn revolver af, maar werd door den Duitscher gedood.

In het naburige Courtaçon moesten de inwoners zelf de houtmutsaards brengen, om 't dorp in brand te steken.

Een jongeling, Rousseau genaamd, der lichting 1914, werd mishandeld en daarna als spion doodgeschoten, ofschoon de maire verklaarde, dat zijn klas nog niet opgeroepen was.

« 't Is dan een soldaat te minder tegen ons ! » klom het ruw.

Op de hoogten van Courtaçon tot Esternay lagen de Duitschers, toen het Fransch offensief losbrak.

De zegevierende opmarsch van het overmoedige leger eindigde dus hier ook. Het was toen bij Provins.

De uiterste grens liep dan weer Noord-Oostelijk, naar Sancy, dat twee dagen bezet was.

De pastoor van dit dorp werd, met den burgemeester en nog een parochiaan, opgesloten in een schuur, die als Deutsche ambulance diende. Er bevonden zich ook twee Fransche gekwetsten. Een Duitsch dokter liet Deutsche gewonden hun geweer laden. Een der Fransche soldaten vroeg aan den abbé om de absolutie.

« Wij worden doodgeschoten », zei hij.

Eensklaps verschenen twee Fransche ruiters, en toen keerden de rollen om, in zooverre toch, dat de Duitschers gevangen werden genomen.

Dan liep de buitenlijn der Duitschers naar Montieaux, Courgivaux, Retourneloup, Esternay (waar het kasteel het kwartier was van een Deutsche staf en het park in staat van tegenweer werd gebracht) en Châtillon-sur-Morin, waar de linie dus weer het bekende riviervtje bereikte.

Chapton, eindelijk, was weer het verst bereikte punt bij Sezanne, waar de Franschen zich gereed maakten tot den aanval, gelijk wij verder zullen zien.

Hier in de buurt was generaal Foch met zijn leger.

De lijn liep dan verder, Oostelijker, naar Vitry-le-François, naar de Marne, Revigny, aan de Ornain, en scherp Noord-Oostwaarts, naar Verdun en de Maas. Wij hebben dit laatste gebied reeds beschreven.

De geweldige terugtocht, zonder weerga in de geschiedenis, was dus voltrokken, en de tijd van angstige spanning voorbij.

Laten we een overzicht geven van het geheel, op den 5ⁿ September, den vooravond van den slag.

De Duitschers waren met geforceerde marschen opgerukt, in den boog van een halven cirkel, door de Bondgenooten tusschen Parijs en Verdun gevormd. Het versterkt kamp der hoofdstad, rechts, en de veste Verdun, links, waren den steun voor de Bondgenooten.

Het leger van generaal Maunoury, voor Parijs, stond aan de uiterste linkerflank en hield met generaal French's Britten het eerste leger van generaal von Klück in bedwang. Dan volgde het 5^e Fransch leger van generaal Franchet d'Esperey, tusschen Provins en Sezanne, tegen-

over generaal von Bülow's 2^e leger. Rechts van hem stond generaal Foch met het 9^e leger, tegen het 3^e leger van generaal von Hausen. Weer rechts bevond zich generaal Langle de Cary, tegenover het 4^e leger van den hertog van Wurtemberg. Aan de uiterste rechterflank, eindelijk, bevond zich generaal Sarraill, en hij stond in front van den kroonprins.

Er waren dus twee nieuwe legers gevormd, dat van generaal Maunoury en generaal Foch.

Reeds was de aandacht gevestigd op generaal Foch, die weldra steeds meer en meer gewaardeerd werd, zoodat we even nader op hem zullen wijzen.

Ferdinand Foch werd den 2ⁿ Oktober 1851 te Tarbes, hoofdplaats van het departement Hautes-Pyrénées, geboren. Zijn vader, Bertrand Foch, was algemeen sekretaris van de prefectuur. Zijn moeder, Marie Dupré, was de dochter van een officier, die in 1809, na den oorlog met Spanje, door Napoleon tot ridder verheven werd.

De latere generaal Foch had een zuster, Genie, en twee broeders: Gabriël, die nog avoué is te Tarbes, en Germain, die in het Gezelschap Jesus trad.

De jonge Foch volgde de lessen van het kollege en thuis hoorde hij de boeiende verhalen uit den tijd van den grooten Napoleon.

Zijn vader verhuisde meermalen en Ferdinand veranderde dus even dikwijls van school. Hij toonde veel voorliefde voor de geschiedenis en de wiskunde. Naderhand ging hij naar de polytechnische school te Metz.

Toen brak de oorlog van 1870 uit. Foch verliet het kollege en nam dienst. Men plaatste hem bij de 26e compagnie van het 4e bataljon, 4e regiment infanterie, te Saint-Etienne. Te Chalons-sur-Saône kreeg hij zijn militaire opleiding, doch intusschen werd er een wapenstilstand gesloten en de jonge vrijwilliger keerde naar het instituut Saint-Clément, te Metz, terug. Hij zette zijn studie te Nancy voort, toen het algemeen kwartier van generaal von Manteuffel.

De Duitschers speelden meester in de stad.

In 1873 vroeg de minister van oorlog polytechnische krachten voor het nieuw te vormen leger. Foch, die reeds lang wenschte officier te worden en al meermalen verklaard had, dat Frankrijk weer eens tegenover Duitschland zou komen te staan, gaf gehoor aan den oproep en vertrok naar Fontainebleau.

In 1874 werd hij tot luitenant bij het 24^e regiment artillerie benoemd; in 1878 tot kapitein bij het 10^e regiment.

Dan was hij eenige jaren aan de staf van Parijs gehecht. Voortdurend steeg hij in rang. In 1900 werd hij luitenant-kolonel, in 1903 kolonel en in 1907 brigade-generaal.

Het bestuur van de krijgsschool was vacant. Clemenceau was toen voorzitter van den raad en ontbood generaal Foch.

« Ik bied u het bestuur der krijgsschool aan », zei Clemenceau.

« Ik dank u; maar het is u misschien onbekend, dat een mijner broeders Jezuït is? »

« Ik weet het, maar ik geef er niet om. Gij zult goede officieren vormen, en dit is het eenige dat hier telt. »

Clemenceau en Foch!... Was het toen reeds geen profetie?

In 1911 werd Foch divisie-generaal; in 1912 stond hij aan het hoofd van het 8^e legerkorps; in 1913 kommandeerde hij het 20^e legerkorps te Nancy, in dezelfde stad dus, waar hij den overmoedigen, zegevierenden vijand zoo lang had gezien.

In 1878 was Foch gehuwd met mej. Juliette Bienvenue. Uit dezen echt sproten een zoon, Germain, die in Augustus 1914 zijn leven gaf voor het vaderland, en twee dochters, nu mevrouw Fournier en mevrouw Bécourt. Beide schoonzonen waren officieren en sneuvelden in het begin van den krijg. Zwaar immers zijn de offers van het Fransche volk.

In Juli 1914 bevond generaal Foch zich op een klein landgoed, dat hij te Traoufeunteiou, in Bretagne, bezit. Den 26ⁿ Juli riep een telegram hem naar Nancy. 't Zou oorlog worden, en Foch stond dus als schildwacht aan de grenzen van Duitschland.

Het 20e korps behoorde tot het 2e leger van generaal de Castelnau, dat Epinal, Lunéville en Nancy dekte.

We hebben den eersten strijd aldaar reeds verteld: het offensief van 17 Augustus in Lotharingen, zijn mislukking dan, omdat men terug moest, daar alle krachten tegen den inval uit het Noorden dienden gesteld te worden.

En Foch zelf kreeg 't bevel over een nieuw leger, het 9e, zooals we daar aan de Marne zagen.

En toch moeten we nu eerst weer het oog naar Nancy richten.

XXXXVIII.

DE STRIJD OM NANCY.

Gevechten bij Amance, Pont-à-Mousson, Col de la Chipotte en het bosch van Champoux. — De keizer en zijn witte ruiters. — Nancy behouden.

Nog een gevaar dreigde de legers der Bondgenooten. Het kwam van 't Oosten, daar aan de Meurthe en Moezel, bij Nancy, waar we de eerste krijgsbewegingen — het offensief in Elzas-Lotharingen en den terugtocht der Fransen — gevolgd hebben.

Den 20ⁿ Augustus moesten de Fransen dus wijken. De Duitschers rukten op, en we zagen, hoe zij in de open steden, als Lunéville, en dorpen huis hielden. Zij trokken over de Vézouse en de Meurthe en hadden tot doel, op dit punt, aan de rechterflank der Fransen, hetzelfde te doen, wat von Klück ginds, in 't verre Westen, in 't schild voerde. Zij trachtten de « trouée van Charmes » en Neufchâteau te bereiken, Nancy te nemen en de legers tusschen Moezel en Vo-

Generaal Dubail.

Hertog Albrecht van Wurtemberg.

gezen te scheiden. Zoo zij den Moezel konden forceeren, dan waren alle hinderpalen overwonnen en moest Joffre Parijs opgeven.

Van het groot-hoofdkwartier kwam tot de legers van de generaals de Castelnau en Dubail het bevel: « Tot elken prijs volhouden ».

Wij hebben gezien, hoe generaal Foch naar het centrum geroepen werd, om daar zijn hooge bekwaamheid ten dienste te stellen voor het zoo bedreigde vaderland. Maar vooraf ook had generaal Foch zich hier, in 't Oosten, zeer onderscheiden.

De Duitschers mochten dus niet over den Moezel; Nancy moest behouden blijven.

Nancy is de groote en schoone hoofdplaats van het departement Meurthe en Moezel en telt ruim 100,000 inwoners. Het is het hoofdkwartier van het 20^e legerkorps. De stad ligt links van den Moezel, aan den voet van 300 tot 360 meter hooge heuvels.

Vóór den oorlog van 1870 had Nancy slechts 50,000 inwoners, maar het zag zijn bevolking bijna verdubbelen door Elzassers, die zich niet onder de Deutsche overheersching wilden stellen en het door den overwinnaar aangehecht gebied verlieten.

Iedere lezer kent de romantische geschiedenis van Karel den Stoute, den wilden Bourgondiër, wiens stoffelijk overschot naast dat van zijn dochter in de O.-L.-Vrouwekerk van Brugge rust. In de omgeving van Nancy werd Karel door René II verslagen, en den volgenden dag vond een arme bleekster zijn half naakt en bevroren lijk aan den vijver van Sint-Jan. In de oude stad toont men nog de plaats waar het lichaam tentoongesteld werd.

Nancy prijkt met tal van merkwaardige ge-

bouwen, als de kathedraal en andere kerken, het hertogelijk paleis, een museum van schilderijen, dat van Lorreinen, enz.

Nancy was geen vesting. Sedert 1870 hadden mannen als generaal Saussier, generaal Albattucci, kolonel de Pouvourville, kapitein Gilbert, gewezen op de noodzakelijkheid van het versterken dezer stad en er plannen voor gemaakt.

Toen generaal Billot, minister van oorlog, last gaf die plannen uit te voeren en daardoor van Nancy de meest versterkte plaats van Frankrijk te maken, kwam er verzet vanwege Duitschland. Bismarck noemde het bouwen van forten, welker geschut tot op Duitsch gebied zou reiken, een « casus belli ».

En Frankrijk moest toegeven.

Nancy zou dus steeds open liggen voor den overweldiger en de verdediging pas te Toul kunnen beginnen.

Enkele malen, toen er oorlog dreigde, als met de Tanger- en Agadirzaak, legde men gejaagd stellingen rond Nancy aan. En in 1914 geschiedde dit natuurlijk ook. Nacht en dag arbeidde men om de heuveltjes en dalen, de « Grande Couronne », zooals men dien krans van hoogten noemde, in een vesting te herscheppen, en men maakte allerlei sperwerken tot aan de Deutsche grens toe.

Luik, Namen, Antwerpen, Longwy, Mauberge vielen, maar nooit hebben de Duitschers de « Grande Couronne » kunnen nemen, en aldus heeft Nancy op krachtige wijze Parijs helpen redden.

De Duitschers rukten dus aan, om die haastig aangelegde vesting te bestormen. Ze overstroomden het land ten Oosten van den Moezel.

We weten reeds, hoe zij te Gerberville en Lunéville optraden. Ze waren vol overmoed, en vol